dochází v rámci celkové konsolidace společnosti také ke konsolidaci studentského a mládežnického hnutí. Především v této části je kniha A. Vaňka velmi aktuální pro zkvalitňování procesu ideově výchovné práce *Socialistického svazu mládeže*, pro výchovu nových svazáckých funkcionářů, pro všechny mladé lidi, kteří potřebují pravdivou informaci o revizionistickém rozkladu mládežnického hnutí v krizových letech 1968—1969 a o jeho pozitivním překonání.

Závěrečná část práce je vědeckým zdůvodněním optimálních směrů efektivní realizace systému komunistické výchovy. Na základě materialistického pojetí dějin je zdůrazněn sociální charakter výchovného procesu, v němž komunistická strana jako poznávající a řídící subjekt vytyčuje vědeckou koncepci cílů, prostředků a forem komunistické výchovy a integruje iniciativu při naplňování základních principů výchovného působení na vysokoškolské studenty.

Aktuální jsou zejména ty závěry, kde autor na základě leninské koncepce komunistické výchovy ukazuje široký diapozón současných problémů souvisících s utvářením osobnosti studenta v souladu se zákony společenského vývoje. Autor analyzuje základní okruh obecných teoretických otázek komunistické výchovy, jednotu jejích vzájemných vztahů, vazeb a složek. Hluboce akceptované konkrétně historické pojetí umožňuje ukázat bohatou dialektiku výchovného procesu, jeho třídní a stranickou dimenzi a jednotu subjektu a objektu výchovy.

Celkově je kniha napsána jazykem přitažlivým a čtivým, který plně respektuje mentální a sociálně politické charakteristiky mládeže. Na druhé straně ovšem nepostrádá vyhraněnost a důslednou práci s fakty. Má jednu nespornou přednost — spojuje racionální argumenty s emocionálním nábojem, což ve své syntéze bude jistě velmi účinně ovlivňovat společenské vědomí studující mládeže. Je aktualizována výsledky výzkumné sondy, která i přes své určité gnoseologické omezení podává solidní obraz o současném stavu a vývoji socialistického uvědomění studentů.

Publikace Antonína Vaňka je cenným a záslužným vkladem k marxisticko-leninské kritice buržoazních koncepcí mládeže, přináší širokou škálu vědecky ztvárněných poznatků o sociální skutečnosti mladé generace a její úloze při budování vyspělé socialistické společnosti. Řadí se k těm publikacím, které jsou potřebné a nezbytné pro úspěšný boj s buržoazní a revizionistickou ideologií a pro efektivní realizaci systému komunistické výchovy vysokoškolských studentů.

Jaroslav Erneker

Naučno-techničeskaja revoljucia: ličnosť, dejateľnosť, kolektiv: Sociaľno-psychologičeskij aspekt (Vedeckotechnická revolúcia: osobnosť, činnosť, kolektív: Sociálno-psychologický aspekt)
Kijev, Izd. „Naukova dumka" 1975, 342 s.

Monografia kolektívu 14 sovietskych autorov pod vedením L. V. Sochaňa, doktora filozofických vied a V. A. Tichonoviča, kandidáta filozofických vied, medzi ktorými nechýba ani taký známy vedec — prognostik ako je I. V. Bestužev-Lada, skúma vplyv vedeckotechnickej revolúcie na formovanie nového spôsobu života ľudí a sociálno-psychologického stavu socialistickej spoločnosti. Analyzuje systém sociálno-psychologických regulátorov, umožňujúcich hodnotiť činnosť ľudí v súlade s normami a kritériami hodnôt, ktoré sú určujúce v socialistickej spoločnosti. Objasňuje aj niektoré metodologické problémy prognózovania rozvoja osobnosti a jej aktivity v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie.

Autori monografie zdôrazňujú, že práce venované otázkam VTR obsahujú predovšetkým analýzu jej ekonomických a sociálnych dôsledkov. Konštatujú, že humanistické dôsledky VTR sú prebádané nedostačujúco. Pritom je očividné, že VTR v rastúcej miere pôsobí na samotného človeka, na jeho spôsob života.

Kolektív autorov z oddelenia filozofických problémov psychológie Ústavu filozofie AV Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky si vytýčil za cieľ preskúmať predovšetkým tie zmeny, ktoré prináša VTR do obsahu a štruktúry sociálnej aktivity socialistickej osobnosti ako subjektu socialistického spôsobu života, do charakteru a metód riadenia ľudskej aktivity, najmä pracovnej činnosti. Vychádza z plánovitého, vedecky odôvodneného regulovania celého komplexu spoločenských vzťahov, všetkých stránok života a všetkých jeho základných sfér — sféry pracovnej aktivity, spotreby, politickej a spoločenskej aktivity, vzájomných vzťahov medzi ľuďmi a rodinných vzťahov.

Autori konštatujú, že VTR umožňuje vznik nových foriem vzájomného pôsobenia v podmienkach kolektívnej práce. Sú to tendencie spojené s rozvojom prostriedkov masovej komunikácie, s osobitosťami technologických procesov, spôsobmi trávenia voľného času, zvýšením podielu duševnej práce, čo sa odráža v nových sociálno-psychologických javoch. V prístupe k skúmanej problematike sa zračí aj postupné zbližovanie individuálnych a spoločenských záujmov, využíva sa zovšeobecnenie skúseností socialistických krajín, predovšetkým Sovietskeho zväzu, v ktorom je už vybudovaná socialistická spoločnosť.

Publikácia sa skladá zo 4 kapitol: L. V. Sochaň, K. K. Griščenko, A. A. Ručka, M. V. Kirillovová a R. A. Anufrijevová, Vplyv VTR na sociálnu aktivitu osobnosti; I. M. Popovová, I. N. Nazimov a S. G. Moskvičev, Usmerňovanie a riadenie ľudskej aktivity; V. A. Tichonovič, B. A. Bujvol, V. S. Paňukov, V. I. Brudnyj a A. S. Linkov, Vnútrokolektívne vzťahy v podmienkach VTR; V. A. Tichonovič, I. V. Bestužev-Lada a L. V. Sochaň, VTR a spôsob života ľudí.

Keďže prvá a tretia kapitola budú vzhľadom na osobitný prínos k problematike podrobnejšie charakterizované, iba stručne sa zmienime aj o obsahu druhej a štvrtej kapitoly. V týchto častiach publikácie sa analyzujú problémy stimulovania pracovnej aktivity, profesionálna orientácia a metódy usmerňovania pracovnej aktivity osobnosti, ako aj buržoázne koncepcie motivácie správania. Ďalej sú predmetom analýzy socialistický spôsob života, ako objekt sociálnej regulácie, prognózovanie zmien v spôsobe života spoločnosti a niektoré metodologické problémy prognózovania rozvoja osobnosti v podmienkach VTR.

Z hľadiska spresnenia a ujednotenia pojmov majú kľúčový význam aj pre československých pracovníkov v oblasti skúmania spôsobu života niektoré úvahy v prvej kapitole publikácie. Autori tu definujú spôsob života ako súhrn pre danú spoločnosť (triedu, spoločenskú skupinu, osobnosť) typických foriem životnej činnosti ľudí a ich sociálneho správania, ktoré sa realizujú v historicky konkrétnom systéme spoločenských vzťahov v súlade so sociálnymi normami a hodnotami, charakteristickými pre danú spoločnosť. Spôsob života teda zahrnuje také charakteristiky sociálnej životnej činnosti človeka, ako sú „životné podmienky", „životná úroveň", „kvalita života", „životný štýl", a pojem „uklad žizni", ktorý sa u nás prekladá slovami „spôsob života, životný štýl".

Životné podmienky definuje L. V. Sochaň ako súhrn sociálnych (materiálnych a duchovných) i prírodných faktorov, podmieňujúcich možnosť životnej aktivity ľudí, ktoré sú predpokladom a do určitej miery produktom tejto životnej aktivity.

Presné vymedzenie pojmu „životné podmienky" je osobitne vítané pre pracovníkov spoločenských vied v ČSSR, pretože v našej vedeckej literatúre sa tento pojem akosi obchádza, nevenuje sa mu primeraná pozornosť, a tak bez náležitého vysvetlenia sa objavuje skôr v textoch dennej tlače. Zdá sa, že v rámci krajín socialistického spoločenstva najviac používajú termín „životné podmienky" ekonómi a sociológovia v NDR, ktorí dôsledne vychádzajú z Marxovej formulácie „pracovných — a životných podmienok" (Arbeits- und Lebensbedingungen) robotníkov v podmienkach kapitalistického spoločenského zriadenia.

Zhodne s názormi vyjadrenými v iných prácach, konkrétne v článku S. G. Strumilina a E. E. Pisarenka, autor pokladá pojem „spôsob života" za širší ako pojem „životná úroveň", ktorá je iba zložkou spôsobu života. Spolu so stupňom hmotného blahobytu určeného reálnymi príjmami ľudí, životná úroveň zahrnuje tiež pracovné podmienky a sféru vynaloženej práce, rozsah a štruktúru materiálnej spotreby, štruktúru pracovného a voľného času.

Podstatný význam majú v tomto ohľade bytové podmienky a stupeň rozvoja služieb. Niemenej je dôležitá úroveň vzdelania obyvateľstva a možnosti jej zvyšovania. Ukazovateľom životnej úrovne je aj materiálna základňa kultúrne-osvetovej práce a zdravotníctva.

Spôsob života zahrnuje všetky tieto hlavné komponenty životnej úrovne, avšak v rámci neho vystupujú ako materiálny základ uspokojovania duchovných a sociálnych potrieb, ako základ tzv. kvality života.

L. V. Sochaň charakterizuje aj pojem „kvalita života" tým, že uvádza podľa A. Sitinského dva vzájemne spojené aspekty ľudskej existencie, ktoré tento termín zahrnuje:

— úroveň možností plného a všestranného rozvoja ľudskej osobnosti,

— pocit uspokojenia životnými podmienkami.

Autor tejto vstupnej časti prvej kapitoly v ďalšom definuje životný štýl ako pre osobnosť alebo spoločenskú skupinu typickú formu každodenného sociálneho správania, ktorá odpovedá jej položeniu a roli v systéme spoločenských vzťahov a uskutočňuje sa v súlade s jej hodnotovou orientáciou. Spôsob života a životný štýl sú dialekticky vzájomne spojené medzi sebou ako všeobecné a osobitné. Spôsob života je determinovaný všeobecne sociálnymi podmienkami fungovania a rozvoja spoločnosti. Životný štýl odráža špecifické podmienky životnej aktivity každej individuálnej osobnosti alebo sociálnej skupiny.

L. V. Sochaň poukazuje aj na zmeny v produktivite a zložitosti práce vyvolané vedeckotechnickou revolúciou. V zložitejší práci sa zvyšuje produktívny účinok znalostí, vzdelania, všeobecnej kultúry a uvedomelosti pracovníka. Poznamenáva, že napríklad základné vzdelanie zvyšuje efektivitu práce človeka, ktorý ho absolvoval o 43 %, stredná škola o 108 % a vysoká škola o 300 %. Tieto údaje svedčia o rastúcej úlohe znalostí a vzdelania v profesionálnej aktivite ľudí, o rastúcom vplyve jednej zo stránok vedeckotechnickej revolúcie.

Podobne aktuálna a podnetná ako prvá časť, je i druhá časť prvej kapitoly, ktorej autorem je K. K. Griščenko. Jej ťažiskom sú tendencie zmien funkcionálneho obsahu práce v podmienkach VTR. Autor vychádza z poznatku, že VTR je proces, zložený z troch vzájomne spojených aspektov — vedeckého, technického a sociálneho. Zmeny vo vede charakterizujú objavy a využívanie principiálne nových javov, procesov a zákonitostí v rozvoji výskumných metód. Zmeny v technike sa charakterizujú vytváraním a využívaním principiálne nových pracovných nástrojov, technických systémov, rozširovaním funkcií techniky, okrem mechanických, na niektoré logické a intelektuálne oblasti, vznikom nových materiálov a zdrojov energie. Sociálny aspekt tvoria zmeny vo výrobných funkciách človeka, jeho mieste vo výrobe, organizácii a riadení výroby. Rozhodujúce zásahy do sociálno-ekonomických procesov vyvolané vedeckotechnickou revolúciou ma-

jú za následok zmeny v kultúrno-technickej úrovni rozvoja pracovníkov, v profesionálne kvalifikačnej skladbe, v spôsobe života ľudí a v ich spoločenskom vedomí.

K. K. Griščenko vidí charakteristickú črtu prebiehajúcej VTR v prenikaní výrobných metód z jedného podniku na druhý, z jedného priemyselného odvetvia na druhé. Automatizácia, vytvárajúca podmienky pre zbližovanie a integráciu profesií spojených s fyzickou prácou, je dnes technickou bázou na likvidovanie podstatných rozdielov medzi duševnou a telesnou prácou.

Autor zastáva názor, že postupný prechod k automatizácii v podmienkach socializmu likviduje tendenciu k určitej nivelizácii osobnosti a práce. Škoda však, že túto myšlienku ďalej nerozvádza a nekonkretizuje. Na druhej strane zdôrazňuje, že v automatizovanej výrobe sa práca stáva tvorivou — čo je trocha zjednodušené chápanie otázky, pretože aj tu iba určitá jej časť má percentuálne vyjadriteľné, zreteľne tvorivé prvky. Dôležitejšia je však v príspevku citovaná myšlienka, že individualita robotníka sa v podmienkach automatizácie už neprejavuje vo vyrobených predmetoch, zhotovených samotnými mechanizmami bez bezprostrednej účasti pracovníka, ale v riešení tvorivých úloh vedúcich k usmerňovaniu a zdokonaľovaniu fungujúcich a postupne konštruovaných automatických systémov.

K. K. Griščenko sa ďalej dotýka otázok rastu intenzity práce v socializme, skracovania pracovného týždňa a otázok obsahu práce, ktorý má dve zložky: technicko-organizačnú a sociálno-ekonomickú. Technicko-organizačný obsah práce vyjadruje kvalitatívnu a kvantitatívnu určenosť pracovných funkcií, podmienených technikou, technológiou, organizáciou výroby, pracovným predmetom a zručnosťou pracovníka. Charakterizuje výrobné sily pracovného procesu a technický aspekt spôsobu zjednotenia osobných a vecných prvkov výroby. Sociálno-ekonomický obsah práce sa vyjadruje v spojeniach a vzťahoch medzi prácou jednotlivca a prácou celej spoločnosti a odráža charakteristické črty spoločenských vzťahov, v ktorých sa práca vykonáva.

Autor analyzuje technicko-organizačný obsah práce, na ktorý vždy vplýva sociálno-ekonomická stránka, čo sa prejavuje v obohacovaní práce intelektuálnymi fukciami v rozvoji tvorivých prvkov, v uvedomelej a plánovitej organizácii zmien v práci. Od technickej organizácie závisí do značnej miery aj profesionálne-kvalifikačná skladba kolektívu podniku. Technické podmienky ovplyvňujú aj niektoré demografické charakteristiky pracovníkov, napr. prevládanie čisto „mužských" alebo „ženských" povolaní. Technická povaha práce do značnej miery určuje také faktory, ako sú monotónnosť, zložitosť a namáhavosť práce. Na fungovanie podniku vplývajú aj ďalšie prvky technickej organizácie, napr. konštrukcia budov a vnútorné vybavenie miestností, ako i otázky patriace do sféry technickej estetiky.

K ďalším zaujímavým častiam ukrajinskej monografie patrí tretia kapitola, najmä jej prvá časť, ktorú spracoval V. A. Tichonovič. Tu sa možno dočítať o význame socialistického pracovného kolektívu ako o prostredí životnej činnosti človeka. Socialistický pracovný kolektív je spoločenstvo ľudí spojených spoločným cieľom, disciplínou, pracovnou činnosťou v záujme spoločnosti, ideovým a morálnym putom, vzájomnou zodpovednosťou a jednotným riadením. Podstata socialistického pracovného kolektívu, jeho principiálna odlišnosť od funkcionálne podobných spojení ľudí v buržoáznej spoločnosti spočíva v tom, že jeho charakter určujú socialistické výrobné vzťahy založené na súdružskej spolupráci a družnej vzájomnej pomoci, na principiálnej jednote osobných a spoločenských záujmov ľudí.

V. A. Tichonovič vychádza z faktu, že socialistický pracovný kolektív má rozvetvenú organizačnú, sociálnu a sociálno-psychologickú štruktúru. Realizuje sa tu široké spektrum potrieb a záujmov osobnosti, medzi ktorými veľkú rolu hrá potreba osobného styku s ľuďmi. V rámci kolektívnej činnosti sa nevyrábajú iba materiálne alebo duchovné hodnoty, ale formuje sa predstava o ľuďoch, ich kladných alebo záporných vlastnostiach, nasledujú sa určité vzory sociálneho správania. Oficiálne (formálne) vzťahy sa tesne spájajú s neoficiálnymi (neformálnymi) vzťahmi ľudí. Moderný podnik je množstvo výrobných a organizačných podsystémov spojených do všeobecného systému základného pracovného kolektívu. V prvotnom kolektíve tvorenom brigádou, čatou alebo oddelením, vznikajú také dôležité javy, ako sú morálno-psychologická klíma, skupinový štandard správania a pod. Prvotný kolektív vo vzťahu k osobnosti plní určité regulatívne, informačné a kontrolné funkcie. Systém normatívno-hodnotových orientácií kolektívu je dôležitým motivačným faktorom správania.

Autor v ďalšom poznamenáva, že prakticky v každom prvotnom pracovnom kolektíve jestvujú určité vyhranené sociálno-psychologické typy osobnosti. Je to predovšetkým typ človeka — kolektivistu. V jeho charaktere sa osobitne výrazne prejavuje uvedomelé úsilie vedúce k spoločnému cieľu, schopnosť podriadiť vlastné záujmy a vôľu záujmom kolektívu, objektívnosť a principiálnosť pri hodnotení osobných výkonov ostatných členov kolektívu. Taký človek sa neizoluje z kruhu svojich druhov, vždy je pripravený pomôcť tam, kde je to najviac potrebné. Ľudia tohto typu určujú charaker socialistického pracovného kolektívu.

Kolektivista sa spravidla opiera o podporu ostatných a vedie k aktivite ľudí s trocha slabšou vôľou, schopných skôr napodobňovať príklad iných ako vystupovať iniciatívne, skôr plniť úlohy ako ich navrhovať.

V kolektíve býva aj iný sociálno-psychologický typ — človek s autoritatívnymi záujmami, ktorý si robí nárok na osobitný status v skupine. Keďže obyčajne nemá na tento účel primerané vlastnosti, správa sa vyzývavo, nechce a nevie prispôsobiť svoje osobné záujmy záujmom celku.

Konečne v kolektíve býva typ egoistu, ktorý sa neangažuje za spoločné záujmy a hodnotí akúkoľvek morálnu alebo pracovnú situáciu iba z hľadiska vlastných výhod. Takí ľudia sa veľmi neochotne zapájajú do kolektívnych akcií a sú schopní sklamať svojich druhov v najkritickejšej chvíli. Často sa dostávajú do izolácie alebo sú nútení kolektív opustiť.

V ďalšej časti svojho príspevku V. A. Tichonovič poznamenáva, že uvedená typológia je určitou abstrakciou a do značnej miery je podmienená okolnosťami. V „čistej" podobe sa spravidla takéto typy ľudí nevyskytujú. Napriek tomu je pre vedúceho kolektívu užitočná pri stanovení diferencovaného prístupu k práci s ľuďmi, pri uskutočňovaní individuálnej výchovnej práce v kolektíve.

Zo zaujímavej monografie pracovníkov Akadémie vied Ukrajinskej ZSSR sme vybrali niekoľko ukážok, ktoré dokumentujú, ako sa jednotliví autori zmocnili danej problematiky. Okruh analyzovaných otázok je pochopiteľne oveľa širší a je pomerne ťažké zamerať sa iba na najaktuálnejšie.

V publikácii sa oprávnene venuje zvýšená pozornosť rastúcej roli pracovných kolektívov ako prostriedku sociálnej životnej aktivity človeka. Funkcie pracovných kolektívov sa totiž rozširujú nie iba čo do oblastí vedeckej organizácie práce, ale i z hľadiska všestranného rozvoja socialistického spôsobu života a jeho prerastania na komunistický, z hľadiska všestranného a harmonického rozvoja pracovníka ako novej výrobnej sily spoločnosti.

Na monografii je cenná skutočnosť, že autorom sa podarilo dodržať pomerne jednotný základ pri spracovaní komplexnej problematiky VTR a jej sociálno-psychologických súvislostí, zmien vo vedomí človeka. Význam publikácie by ešte zvýšilo, keby posledná, štvrtá kapitola o VTR a spôsobe života obsahovala určité konkrétne údaje najmä v časti zameranej na prognózovanie zmien v spôsobe života spoločnosti.

V každom prípade však ide o teoreticky a metodologicky podnetnú prácu, poukazujúcu na oblasti života, v ktorých čakajú viaceré otázky na riešenie zo sociologického hľadiska. A v tom je aj jej hlavný klad, na základe ktorého ju môžeme odporúčať do pozornosti našich spoločenskovedných pracovníkov.

Michal Francisci

V. G. Afanasjev: Socialnaja informacija i upravlenije obščestvom (Sociální informace a řízení společnosti)

Moskva, Izd. Političeskoj literatury 1975, 405 s.

Mezi nesporně trvalé přínosy kybernetiky náleží akcent na význam informací, zejména pokud jde o jejich funkci v řízení. Je-li objektem řízení společenský systém, potom se zde problematika informací objeví ve specifické podobě — jako problematika informací sociálních. I v případě sociálních jevů platí, že proces poznání, stejně jako proces řízení a plánování, je závislý na kvalitě a rozsahu dostupné informace. Proto je možné plně souhlasit s názorem, že „výzkum sociálních informací a vytvoření teorie sociální informace z pozic marxismu-leninismu představuje závažný úkol současné vědy, zvláště filozofie a sociologie".[1]

Jedním z předních sovětských společenskovědních teoretiků, kteří se problémů spojených se sociálními informacemi dotkli již v minulosti, a to v souvislosti s řešením problematiky vědeckého řízení společnosti, je V. G. Afanasjev.[2] Jeho poslední práce, *Socialnaja informacija i upravlenije obščestvom*, představuje logický krok od obecnějších otázek řízení sociálních systémů k tématu poněkud již speciálnějšímu, totiž k problematice informační báze rozhodovacích procesů.

První kapitola, *Pojem informace* je úvodním přehledem základních pojetí pojmu informace, jež se v posledních letech objevila v různých vědních disciplínách. V první části kapitoly věnuje Afanasjev pozornost *matematické teorii informace*, která patří k nejrozpracovanějším. Různé matematické přístupy k informaci jsou zde klasifikovány takto:

a) syntaktická teorie,
b) algoritmický přístup,
c) kombinatorický přístup,
d) topologický přístup,
e) sémantický přístup (koncepce),
f) pragmatický přístup.

Matematická teorie informace se však příliš zaměřuje jen na kvantitativní stránku informace, což je, jak správně autor poznamenává, pro využití informace v řízení společnosti nedostačující. Druhá část kapitoly pojednává o energetické koncepci informace. Pro cel-

1 Blíže viz Afanasjev, V. G. — Ursul, A. D.: *Sociální informace*. Společenské vědy v SSSR, 1975, č. 2, s. 132.

2 Autora recenzované práce, člena korespondenta Akademie věd SSSR Viktora Grigorjeviče Afanasjeva jistě není třeba československé sociologické veřejnosti představovat. Již v předchozích letech jsme na stránkách Sociologického časopisu referovali o dvou pracích, které V. G. Afanasjev problematice vědeckého řízení společnosti věnoval — viz recenzi Sborníku *Naučnoje upravlenije obščestvom* v Sociologickém časopise, roč. 9 (1973), č. 4, s. 436/438 a recenzi Afanasjevovy monografie téhož jména v Sociologickém časopise, roč. 10 (1974), s. 532—535. Jako spoluautor se Afanasjev podílel také na několika pracích přeložených do češtiny (*Vědecký komunismus*. Praha, Svoboda 1973; V. G. Afanasjev, A. D. Ursul: *Sociální informace*. Společenské vědy v SSSR, 1975, č. 2).